

شماره چاپ: ۳۱۸

دوره نهم - سال اول

شماره ثبت: ۱۸۱

تاریخ چاپ: ۱۳۹۱/۹/۲۵

اظهار نظر کارشناسی درباره:
«طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالابهای کشور»

کد موضوعی: ۲۵۰

شماره مسلسل: ۱۲۷۱۸

دی ماه ۱۳۹۱

به نام خدا

فهرست مطالب

۱	چکیده
۲	تعریف تالاب
۲	اهمیت و نقش تالابها در پدیده‌های مرتبط با گرد و غبار
۳	کلیاتی در مورد تالاب‌های کشور
۴	تحلیل و بررسی وضعیت کنونی تالاب‌های کشور
۷	عوامل ناپایداری تالابها در کشور
۸	عوامل اقتصادی و تغییرات کاربری اراضی در محیط‌های تالابی و حریم آنها
۱۳	بررسی سابقه اقدامات صورت گرفته توسط مجلس در خصوص احیای تالابها
۲۰	اظهار نظر کارشناسی در خصوص طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور
۲۵	جمع‌بندی کلی
۲۷	جمع‌بندی طرح پیشنهادی نمایندگان
۲۷	منابع و مأخذ

اظهارنظر کارشناسی درباره: «طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور»

چکیده

بررسی کارشناسی صورت گرفته نشان می‌دهد که درحال حاضر اغلب تالاب‌های کشور یا خشک شده‌اند یا با بحران کم‌آبی مواجهند. همچنین اکثر تالاب‌های ساحلی، به‌خصوص شمال کشور مشکل آلودگی میکروبی و فاضلاب‌های انسانی دارند و در جنوب کشور آلودگی نفتی عامل تهدیدکننده اصلی تالاب‌ها به شمار می‌رود. در این میان، تالاب شادگان، گاوخونی، بختگان، دریاچه هامون و دریاچه ارومیه درحال حاضر در وضعیت بحرانی قرار دارند و بیلان بیشتر تالاب‌های کشور نیز منفی است. نکته نگران‌کننده دیگر آن است که برخی از تالاب‌های کشور از فهرست بین‌المللی تالاب‌های کنوانسیون رامسر خارج یا درحال خارج شدن هستند.

در ریشه‌یابی علل و عوامل بحران در وضعیت تالاب‌های کشور، یافته‌ها نشان می‌دهند که وضعیت بهره‌برداری از منابع آب در سطح حوضه‌های آبخیز آنها موجب کمبود آب تالاب‌ها شده است و در این راستا همواره برای بهره‌برداری از آب، بین بخش‌های مختلف رقابت وجود دارد. در این رقابت بخش‌های کشاورزی، شرب و صنعت در چند دهه گذشته به‌صورت فزاینده عمل کرده‌اند درحالی که بخش نیاز آبی تالاب‌ها در نظر گرفته نشده و ازسوی دیگر بهره‌برداری از تالاب‌ها از الگوهای توسعه پایدار و بهره‌برداری خردمندانه تبعیت نکرده است. شرایط یاد شده وضعیت حال حاضر تالاب‌ها را رقم زده است. نتیجه اصلی حاصل شده از این بررسی بیانگر آن است که به‌طور کلی فرآیند مدیریت کشور بر محیط‌های طبیعی ناکارآمد بوده است و در این راستا نقش کلیدی دولت‌ها در توسعه پایدار ضعیف ارزیابی می‌شود.

گزارش حاضر، به ارزیابی و اظهارنظر کارشناسی درخصوص طرح پیشنهادی نمایندگان مجلس در مورد احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور پرداخته و در مجموع کلیات این طرح را مغایر با اصول پنجاه و دوم و هفتاد و پنجم قانون اساسی دانسته که پس از رفع این نقیصه می‌تواند مورد تأیید و اجرا قرار گیرد. همچنین در مورد تبصره‌های ماده واحده، فرآیند مطالعه توجیهی طرح‌های پیشگیرانه اعم از برنامه‌ها، بازه زمانی، ضوابط مورد نیاز و نهاد متولی جهت هر نوع اقدام عمرانی برای احیای تالاب‌ها و دریاچه‌های کشور به تفصیل پیشنهاداتی ارائه می‌نماید. علاوه بر این، امکان تأمین بار مالی طرح از محل اعتبارات پیش‌بینی شده را نیز مورد بررسی قرار می‌دهد.

تعریف تالاب

تالاب محیطی است که عامل اصلی تشکیل‌دهنده محیط زیست جانوری و گیاهی آن آب باشد. تالاب‌ها معمولاً زمانی شکل می‌گیرند که گستره آب در سطح زمین یا در نزدیکی سطح باشد. به عبارت دیگر آب کم‌عمقی که پهنه‌ای از زمین را پوشانده باشد را تالاب می‌گویند. تعاریف و تعبیر مختلفی از اصطلاح تالاب در جهان رایج شده است که متداول‌ترین آنها تعریفی است که کنوانسیون جهانی حفاظت از تالاب‌ها (Ramsar-1971) به شرح زیر عنوان کرده است:

«مناطق پوشیده از مرداب، باتلاق، لجن‌زار یا آبگیرهای طبیعی و مصنوعی اعم از دائمی یا موقت که در آن آب‌های شور یا شیرین به صورت راکد یا جاری یافت می‌شود، از جمله شامل آبگیرهای دریایی که عمق آنها در پایین‌ترین حد جزر از ۶ متر تجاوز نکند».

طبق ماده (۱۶) قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، مدیریت تالاب‌های کشور به عهده سازمان حفاظت محیط زیست می‌باشد که برنامه‌های جاری اجرایی یا سخت‌افزاری آن توسط ادارات کل استانی مدیریت می‌شود و در سطح ملی تدوین اهداف و راهبردهای کلان و نظارت بر واحدهای استانی و به عبارتی مدیریت نرم‌افزاری تالاب‌ها صورت می‌گیرد.

اهمیت و نقش تالاب‌ها در پدیده‌های مرتبط با گرد و غبار

تالاب‌ها ارزش‌ها و خدمات زیادی را ارائه می‌دهند که تعدادی از آنها که به پدیده گرد و غبار مربوط می‌باشند، عبارتند از:

- تالاب‌ها کنترل‌کننده سیلاب‌های ویرانگر و رسوب رودخانه‌ها هستند.
- تالاب‌ها تنظیم‌کننده اقلیم محلی بوده و به عنوان تلطیف‌کننده هوا و به عنوان بادشکن عمل می‌کنند.
- تالاب‌ها با مرطوب نگاه داشتن سطح زمین نقش مهمی در کاهش شدت پدیده گرد و غبار و غلظت ریزگردها دارند.
- بسیاری از مواد زائد و بار آلودگی بیولوژیکی و شیمیایی آب‌های سطحی توسط تالاب‌ها تثبیت و غیرفعال می‌شوند.
- تالاب‌ها نقش مهمی در تثبیت ازت و چرخه کربن بازی می‌کنند.

کلیاتی در مورد تالاب‌های کشور

فلات ایران که بیش از ۸۰ درصد مساحت کشور را دربرگرفته، تنوعی از چشم‌اندازهای کوهستانی، کوهپایه‌ای، دشتی و کویری و... را به وجود آورده است. همین ویژگی باعث شده که کشور ایران علیرغم قرار گرفتن در کمربند خشک و نیمه‌خشک جهان دارای میکرواقلیم‌های متنوعی باشد و از اقلیم‌های خیلی سرد تا خیلی گرم و خیلی مرطوب تا خیلی خشک در آن مشاهده گردد.

تنوع اقلیم، پستی و بلندی‌های فراوان، وجود دو دریای وسیع در شمال و جنوب کشور و گسترش وسیع تشکیلات زمین‌شناسی مربوط به دوران سوم زمین‌شناسی که اغلب شور هستند، باعث شده که انواع مختلفی از تالاب‌ها از جنگل‌های مانگرو و صخره‌های مرجانی گرفته تا دریاچه‌های کوهستانی و یا در دشت‌های شور کویری شکل بگیرند.

از طرفی ایران در مسیر دو کریدور اصلی مهاجرت پرندگان کره زمین قرار گرفته است، لذا اهمیت و نقش تالاب‌های ایران در پشتیبانی نظام طبیعی مهاجرت پرندگان بسیار زیاد است.

از ۴۲ نوع تالاب مشخص شده توسط کنوانسیون رامسر در سطح جهان بجز یک نوع تالاب یعنی تالاب‌های تندرا بقیه در کشور ایران یافت می‌شوند که بیانگر تنوع بسیار زیاد تالاب‌های ایرانی است. همچنین تعداد تالاب‌های ایران به واسطه وسعت کشور بسیار زیاد و محدوده تغییرات ابعاد آنها بسیار وسیع است به طوری که وسعت آنها بین کمتر از چند هکتار تا بیش از ۵۰۰,۰۰۰ هکتار در نوسان است.

در این میان بیش از ۸۴ تالاب با اهمیت بین‌المللی شناسایی و مطالعه شده است که از بین آنها تاکنون ۳۵ تالاب در قالب ۲۴ عنوان، با مساحت کل ۱,۴۸۳,۲۴۷ هکتار، به کنوانسیون رامسر معرفی شده و مشمول مقررات این کنوانسیون گردیده‌اند.^۱

۱. ایران بنیانگذار کنوانسیون حفاظت از تالاب‌ها در سال ۱۹۷۱ میلادی است که در شهر رامسر تشکیل و به همین عنوان نیز شناخته می‌شود. آخرین وضعیت آمار ارائه شده توسط این کنوانسیون به شرح زیر است: ۱۶۲ کشور عضو، ۲۰۶۲ تالاب ثبت شده و ۱۹۷ میلیون هکتار مساحت کل تالاب‌های جهان.

جدول ۱. لیست تهیه شده در کنوانسیون رامسر سایت‌های تالابی ۲۴ گانه ایران

ردیف	عنوان تالاب	سال ثبت	استان	مساحت (هکتار)
۱	آلاگل ، اولماگل و آجی گل	۱۳۵۴	گلستان	۱۴۰۰
۲	امیر کلایه	۱۳۵۴	گیلان	۱۲۳۰
۳	انزلی	۱۳۵۴	گیلان	۱۵۰۰۰
۴	بندرکیاشهر و سفیدرود	۱۳۵۴	گیلان	۵۰۰
۵	دلتای رود گز و رود حرا	۱۳۵۴	هرمزگان	۱۵۰۰۰
۶	دلتای رود شور، شیرین و میناب	۱۳۵۴	هرمزگان	۴۵۰۰۰
۷	گاوخونی	۱۳۵۴	اصفهان	۴۳۰۰۰
۸	دهانه جنوبی هامون پوزک	۱۳۵۴	سیستان و بلوچستان	۱۰۰۰۰
۹	هامون صابری و هیرمند	۱۳۵۴	سیستان و بلوچستان	۵۰۰۰۰
۱۰	خوران	۱۳۵۴	هرمزگان	۱۰۰۰۰۰
۱۱	قوری گل	۱۳۵۴	آذربایجان شرقی	۱۲۰
۱۲	کچی	۱۳۵۴	آذربایجان غربی	۱۲۰۰
۱۳	ارومیه	۱۳۵۴	آذربایجان غربی	۴۸۳۰۰۰
۱۴	ارژن و پریشان	۱۳۵۴	فارس	۶۲۰۰
۱۵	میانکاله، لپوی زاغمرز و خلیج گرگان	۱۳۵۴	مازندران	۱۰۰۰۰۰
۱۶	نیریز و کمجان	۱۳۵۴	فارس	۱۰۸۰۰۰
۱۷	شادگان	۱۳۵۴	خوزستان	۴۰۰۰۰۰
۱۸	شورگل، یادگارلو و دورگه سنگی	۱۳۵۴	آذربایجان غربی	۲۵۰۰
۱۹	هور باهو گوآتر	۱۳۷۸	سیستان و بلوچستان	۱۰۰۰۰
۲۰	شیدور	۱۳۷۸	سیستان و بلوچستان	۱۰۰۰۰
۲۱	گمیشان	۱۳۸۰	گلستان	۱۷۷۰۰
۲۲	فریدون کنار و ازباران	۱۳۸۲	مازندران	۵۴۲۷
۲۳	چغاخور	۱۳۸۹	چهارمحال و بختیاری	۱۵۰۰
۲۴	کانی برازان	۱۳۸۹	آذربایجان غربی	۶۰۰

تحلیل و بررسی وضعیت کنونی تالاب‌های کشور

یافته‌های حاصل از بررسی وضعیت فعلی ۸۴ تالاب مهم و مطالعه شده کشور نشان می‌دهد که تعداد ۳۱ تالاب، به تدریج تمام یا قسمتی از مساحت مرطوب خود را از دست داده و به منشأ انتشار گرد و غبار تبدیل شده‌اند. همان‌گونه که در جدول ۲ جزئیات این بررسی ارائه شده است، در مجموع حدود ۵۸ درصد مساحت کل این تالاب‌ها از بین رفته و بستر آنها به خاک و نمک تبدیل شده است و به همین دلیل برخی از این تالاب‌ها از فهرست کنوانسیون رامسر خارج و یا در حال خارج شدن هستند.

جدول ۲. مشخصات تالاب‌های بحرانی و شکننده کشور

اهمیت جهانی(*) اهمیت منطقه‌ای(**) اهمیت ملی(***)	استان	عنوان منطقه تحت مدیریت	عنوان بین‌المللی	مساحت خشک‌شده		مساحت کل ha	نام تالاب	ردیف
				ha	%			
***	آذربایجان غربی		رامسر، ذخیره گاه	۲۸۹۸۰۰	۶۰	۴۸۳۰۰۰	دریاچه ارومیه	۱
***	آذربایجان غربی		رامسر	۲۲۵	۹۰	۲۵۰	تالاب یادگارلو	۲
***	آذربایجان غربی		رامسر	۷۶	۲۰	۳۸۰	دورگه سنگی	۳
*	آذربایجان شرقی	شکار ممنوع		۱۶۰۰۰	۴۰	۴۰۰۰۰	تالاب قره قشلاق	۴
***	گلستان		رامسر	۷۵۰	۳۰	۲۵۰۰	تالاب آلاکل	۵
***	گلستان		رامسر	۱۰۰	۵۰	۲۰۰	تالاب آماکل	۶
***	گلستان		رامسر	۱۹۲	۶۰	۳۲۰	تالاب آجی گل	۷
**	اردبیل	شکار ممنوع		۲۴۰۰	۸۰	۳۰۰۰	آبگیرهای دشت مغان	۸
*	خراسان	شکار ممنوع		۲۴	۶۰	۴۰	تالاب گل بی بی	۹
*	کرمان	شکار ممنوع		۲۸۰۰۰۰	۱۰۰	۲۸۰۰۰۰	تالاب جازموریان	۱۰
*	کرمانشاه	شکار ممنوع		۹۰	۲۰	۴۵۰	تالاب هشیلان	۱۱
*	همدان	شکار ممنوع		۹۰	۲۰	۴۵۰	تالاب آق گل	۱۲
*	مرکزی	شکار ممنوع		۵۳۲۰	۵۰	۱۰۶۴۰	تالاب میقان	۱۳
*	تهران	منطقه حفاظت شده		۲۵۶	۸۰	۳۲۰	تالاب بند علیخان	۱۴
**	خوزستان	پناهگاه و منطقه حفاظت شده		۴۷۶۱	۳۰	۱۵۸۷۳	تالاب دز	۱۵
**	خوزستان	پناهگاه و منطقه حفاظت شده		۵۲۱۱	۴۰	۱۳۰۲۷	تالاب کرخه	۱۶
**	خوزستان	شکار ممنوع		۷۵۰	۳۰	۲۵۰۰	تالاب کارون	۱۷
**	خوزستان	شکار ممنوع		۱۲۰۰۰	۴۰	۳۰۰۰۰	تالاب سوسنگرد	۱۸

اهمیت جهانی(*) اهمیت منطقه‌ای(**) اهمیت ملی(***)	استان	عنوان منطقه تحت مدیریت	عنوان بین‌المللی	مساحت خشک‌شده		مساحت کل ha	نام تالاب	ردیف
				ha	%			
***	خوزستان	پناهگاه حیات وحش	رامسر	۸۴۷۵۰	۳۰	۲۸۲۵۰۰	تالاب شادگان	۱۹
**	خوزستان	شکار ممنوع		۷۵۰۰	۳۰	۲۵۰۰۰	تالاب هورالعظیم	۲۰
*	خوزستان	شکار ممنوع		۱۲۵۰	۵۰	۲۵۰۰	تالاب میانگران	۲۱
***	سیستان و بلوچستان	منطقه حفاظت شده	رامسر	۱۵۰۲۱۰	۹۰	۱۶۶۹۰۰	هامون صابری و هیرمند	۲۲
***	سیستان و بلوچستان	منطقه حفاظت شده	رامسر	۸۰۰۰	۸۰	۱۰۰۰۰	هامون پوزک	۲۳
**	بوشهر	منطقه حفاظت شده		۸۲۶	۲۰	۴۱۳۰	تالاب نای بند	۲۴
***	فارس	پارک ملی و پناهگاه حیات وحش	رامسر	۸۱۹۰۰	۸۰	۱۳۶۵۰۰	تالاب نی ریز (بختگان)	۲۵
*	فارس	شکار ممنوع		۱۴۰	۴۰	۳۵۰	تالاب کافتی	۲۶
*	فارس	شکار ممنوع		۱۴	۲۰	۷۰	دریاچه‌های هفت برم	۲۷
***	فارس	منطقه حفاظت شده	رامسر، ذخیره‌گاه	۱۷۶۰	۸۰	۲۲۰۰	تالاب ارژن	۲۸
***	فارس	منطقه حفاظت شده	رامسر، ذخیره‌گاه	۳۷۶۰	۱۰۰	۴۷۰۰	تالاب پریشان	۲۹
*	فارس	شکار ممنوع		۱۲۹۶۰	۶۰	۲۱۶۰۰	تالاب مهارلو	۳۰
***	اصفهان	منطقه حفاظت شده	رامسر	۴۲۸۴۰	۱۰۰	۴۷۶۰۰	تالاب گاوخونی	۳۱
				۱۰۴۶۹۵۵	۵۷/۸	۱۵۸۶۹۰۰	جمع	

عوامل ناپایداری تالاب‌ها در کشور

درخصوص ماهیت عوامل ناپایداری اکوسیستم‌های تالابی باید اذعان داشت که واقع شدن تالاب‌ها در پست‌ترین نقاط حوضه‌های آبخیز باعث شده که هرگونه عملکرد مثبت یا منفی اثر خود را روی تالاب‌ها بگذارد و به همین دلیل «تالاب‌ها آئینه تمام نمای عملکرد ما در حوضه‌های آبخیز می‌باشد». تنوع فعالیت‌های انسانی در حوضه‌های آبخیز به قدری زیاد و از نظر تأثیرگذاری پیچیده است که شاید نتوان با شفافیت سهم هرکدام را در سرنوشت تالاب مشخص ساخت. این فعالیت‌ها هم در بخش دولتی و هم در بخش غیردولتی جریان دارد و علاوه بر وابسته بودن به برنامه‌های توسعه دولت، به سایر عوامل نظیر مناسبات اجتماعی، وضعیت اقتصادی مردم، ویژگی‌های فرهنگی و حتی سیاسی بستگی دارد. اگر در این میان، حکمفرمایی خشکسالی را نیز در نظر بگیریم، معادله مدیریت تالاب‌ها پیچیده‌تر می‌شود.

در حال حاضر تالاب‌های کشور از برخی مشکلات و تنش‌های محیطی رنج می‌برند که در برخی از موارد حتی کارکردهای اصلی آنها که حمایت از تنوع زیستی است نیز خدشه دار می‌شود و این خسارت بزرگ مادی و معنوی به کشور وارد می‌کند. براساس مطالعات بانک جهانی که در سال ۲۰۰۲ میلادی هزینه خسارت ناشی از تخریب تالاب‌های کشور برابر با ۳۵۰ میلیون دلار آمریکا (معادل ۲۸۰۰ میلیارد ریال) بوده است.

تالاب‌ها به دلیل واقع شدن در پست‌ترین نقاط حوضه‌های آبخیز، معمولاً تحت تأثیر اغلب تغییرات و تحولات بالادست قرار می‌گیرند، بنابراین با انواع مشکلات دست به گریبان هستند که بارزترین آنها عبارتند از:

- الف) افزایش بی‌رویه سطح زیرکشت اراضی حوضه‌های آبریز بالادست، دریاچه‌ها و تالاب‌ها،
- ب) کاهش آب ورودی به تالاب‌ها از منابع آب سطحی و زیرزمینی حوضه آبخیز و دشت‌های اطراف تالاب‌ها (عدم تأمین حقابه زیست‌محیطی تالاب‌ها) به ویژه در اثر اجرای پروژه‌های سدسازی و انتقال بین حوضه‌ای،
- ج) اجرای طرح‌های توسعه‌ای و زیربنایی بزرگ مثل راهسازی، پتروشیمی، پالایشگاه، فرودگاه، خطوط انتقال نیرو و... در محدوده‌های اثرگذار تالاب‌ها،
- د) ورود انواع آلاینده‌های بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی گسیل شده از مزارع کشاورزی، شهرها و آبادی‌ها و صنایع و رسوبات ناشی از فرسایش خاک بالادست تالاب‌ها،
- هـ) شکار و صید غیرمجاز و بی‌رویه و برداشت علوفه و سایر محصولات تالابی، بیش از حد توان تجدیدپذیری تالاب،

(و) تغییر کاربری اراضی تالابی برای امور کشاورزی و...

(ز) راهیابی گونه‌های غیربومی و مهاجم به تالاب‌ها،

(ح) تغییر اقلیم و خشکسالی حاکم بر کشور که کاهش بارش‌ها، تغییر الگوی بارش از برف به باران و افزایش دما را سبب شده است.

مشکلات فوق‌الذکر در واقع جنبه‌های بروز یافته‌ای از مجموعه‌ای از موانع ریشه‌ای مدیریت خردمندانه تالاب‌ها در کشور هستند که لازم است برای فائق آمدن بر این مشکلات، ابتدا برای تثبیت و پایداری تالاب‌ها چاره‌جویی شود. فهرست موانع ریشه‌ای ناپایداری زیست‌بوم‌های تالابی کشور عبارتند از:

(الف) ساختار مدیریتی موجود تالاب‌ها که متولی اصلی آنها دستگاه‌های دولتی است، برای حمایت از میلیون‌ها هکتار تالاب در کشور نارسا و غیراقتصادی است،
(ب) قوانین و مقررات جاری پشتوانه اجرایی لازم برای حفظ و حمایت از تالاب‌ها را فراهم نکرده است،

(ج) بهره‌وری پایین بخش کشاورزی، به‌ویژه در راندمان مصرف آب کشاورزی (که با وجود مصرف بالا، از راندمان مطلوبی برخوردار نیست،

(د) خصلت‌های نادرست فرهنگی از جمله منفعت‌طلبی خسارت بار که با تصرف کردن اراضی تالابی، شکار و صید غیرمجاز، آلوده کردن تالاب و... نمود پیدا می‌کند،

(هـ) فقدان سازوکارهای کافی برای هماهنگی بین بخشی در دستگاه‌های دولتی مسئول و همچنین بین سایر ذینفعان و استفاده‌کنندگان از منافع تالاب‌ها،
(و) فقر اقتصادی و فقر فرهنگی.

عوامل اقتصادی و تغییرات کاربری اراضی در محیط‌های تالابی و حریم آنها

مثال بارز تغییر کاربری بی‌ضابطه در محیط‌های تالابی کشور، گسترش کشاورزی در حاشیه تالاب انزلی، مزارع پرورش ماهی در داخل پارک ملی و رامسر، سایت بوجاق گیاشهر، توسعه بندر نفتی امیرآباد در جوار تالاب میانکاله و لپوزاغ مرز، عبور جاده میانگذر دریاچه ارومیه و کنارگذر انزلی و بسیاری موارد دیگر است.

طرح‌های توسعه

در سال‌های اخیر تحولات عمیقی در نظام اقتصادی، اجتماعی کشور به‌وجود آمده که توسعه سریع را اجتناب‌ناپذیر ساخته است. عمده این تحولات عبارتند از:

- رشد جمعیت؛ به طوری که در طی ۳۰ سال گذشته جمعیت کشور بیش از دو برابر شده است،
- تغییر الگوی پراکنش جمعیت شهری و روستایی؛ به طوری که نسبت جمعیت شهری به روستایی را به حدود ۷۵ درصد رسانده است (سرشماری عمومی سال ۱۳۹۰)،
- تغییر الگوی مصرف و ارتقای سطح زندگی مردم و پیدایش نیازهای جدید،
- افزایش رشد صنعتی و کشاورزی،

پروژه‌های متعدد توسعه در بخش‌های وسیعی از کشور در حال اجراست و بخش زیادی از آنها تالاب‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد. از جمله این پروژه‌ها، حفاری‌های نفتی در خشکی و دریا مثل پروژه اکتشاف نفت در تالاب شادگان، پروژه استخراج نفت دشت آزادگان که تالاب هورالعظیم را با چالش مواجه ساخته است، توسعه پالایشگاه‌ها و پتروشیمی و سایر صنایع سنگین در جوار تالاب‌ها نظیر توسعه پارس جنوبی در کنار پارک ملی خلیج نایبند، بندر نفتی و پالایشگاه امیرآباد در همسایگی لپوزاغ مرز و میانکاله، فولاد خوزستان در جوار تالاب شادگان، عبور جاده‌ها و راه‌آهن و سایر پروژه‌های خطی مثل میانگذر دریاچه ارومیه، کنار گذر انزلی و انتقال آب در تالاب هشیلان کرمانشاه، پروژه‌های بخش کشاورزی مانند توسعه کشت و صنعت‌های نیشکر در بالادست تالاب شادگان، افزایش بی‌رویه سطح زیرکشت در حوضه آبریز دریاچه ارومیه و پرورش ماهیان خاویاری در درون تالاب بوجاق کیشهر و بالاخره پروژه‌های آبی مثل سدسازی‌ها و انتقال آب بین حوزه‌ای که به جرئت می‌توان گفت که بیشترین تأثیر را در تغییر وضعیت هیدرولوژیکی و اکولوژیکی تالاب‌های کشور داشته‌اند.

پروژه‌های سدسازی

هرچند سدسازی در اقلیم‌های خشک و نیمه‌خشک که طبیعتاً دارای بارش‌های کم و اغلب موقت و فصلی هستند، راهکاری جهت ذخیره آب برای فصول خشک و تأمین انرژی به حساب می‌آید، اما کم‌توجهی به مسائلی نظیر تشدید تبخیر از سطوح آبی سدها، انتخاب نادرست ساختگاه سد، کم‌توجهی به آثار زیست‌محیطی آنها مخصوصاً آثار منفی عدم تخصیص حقایق‌های زیست‌محیطی پایین‌دست، فقدان مشارکت جوامع بومی و اثرپذیر در تصمیم‌گیری در مورد پروژه‌های سدسازی و فقدان توجیه اقتصادی با توجه به ارزش‌های منابع زیست‌بوم این پروژه‌ها را به یکی از اصلی‌ترین تضعیف‌کننده زیست‌بوم‌های تالابی و رودخانه‌های تبدیل کرده است.

در حال حاضر علیرغم اینکه تقریباً بر روی تمام رودخانه‌های دائمی کشور سد احداث شده و محیط زیست کشور به‌ویژه هتالاب‌ها و رودخانه‌ها به شدت تحت تأثیر قرار گرفته‌اند، ولی متأسفانه مدیریت منابع آب کشور کماکان با مشکلات جدی از جمله تأمین آب با توجه به رشد جمعیت، عدم توازن بین تأمین و مصرف آب (در بخش‌های مختلف نیازهای انسانی، کشاورزی و محیط زیست)، افزایش آلودگی منابع آب و کاهش پتانسیل بهره‌برداری از منابع آب و پیدایش بحران‌های عمومی آب در مقیاس ملی و منطقه‌ای مواجه است و عملاً راهبرد توسعه سدسازی در ایران افق روشنی در زمینه مدیریت آب کشور نشان نمی‌دهد. همچنین تقویت قنات‌ها و ذخیره آب در زیرزمین به‌جای سطح زمین و جلوگیری از تبخیر و سایر روش‌های پایدار مهار، هدایت و ذخیره‌سازی سیلاب‌های فصلی همگی راهبردهای سازگار با شرایط اقلیمی و اقتصادی اجتماعی کشور بودند که متأسفانه با فرصت‌سوزی‌های فراوان بخشی از این مزیت‌ها دیگر بخش زیادی از قابلیت‌های خود را از دست داده‌اند، از جمله دانش سنتی قنات که کم‌کم به فراموشی سپرده شده و این دانش بومی تقویت، احیا و بهنگام‌سازی نشده است.

متأسفانه در حال حاضر سالیانه ۵ میلیارد مترمکعب از آب تجدیدپذیر کشور در دریاچه‌های پشت سدها تبخیر می‌شوند (معادل ۲۰ برابر حجم مخزن سد امیرکبیر کرج) و این در حالی است که ساخت شتابزده سدها پیش از مطالعات جامع آبخیزها و اجرای برنامه‌های کاهش فرسایش و رسوب موجب کاهش امر مفید سدها و پرشدن زود هنگام مخزن سد با رسوبات شوند. مثال بارز این نوع نقیصه رسوبات انباشته شده در پشت سد سفیدرود است که حجم زیاد رسوبات وارده عمر مفید آن را ۳۰ سال کاهش داده است.

شاید بتوان مهمترین چالش سدسازی با زیست‌بوم‌های تالابی کشور را عدم رعایت حقایق تالاب‌ها از آب مهار شده در پشت سدها دانست. مثال‌های بارز این چالش‌ها در حال حاضر خشک شدن تالاب‌های گاوخونی در پایین دست زاینده‌رود، دریاچه ارومیه، بختگان در پایین‌دست رودخانه‌های کر و سیوند، هامون جازموریان در حوزه رودخانه جیرفت، تالاب شادگان در پایین‌دست رودخانه مارون و بسیاری از تالاب‌های دیگر مثل پریشان در فارس، الاگل در گلستان، هامون‌ها در سیستان، هورالعظیم در خوزستان و... است.

طرح‌های انتقال آب بین حوزه‌ای

طرح‌های انتقال آب بین حوزه‌ای، پروژه‌هایی هستند که زیست‌بوم‌های آبی و خشکی را در هر ۳ مرحله برداشت، انتقال و مصرف تحت تأثیر قرار می‌دهد. هرچند این نوع پروژه‌ها در برخی از مناطق جهان

به‌ویژه در کشور چین اجرا شده‌اند، ولی نتایج ناشناخته و عمیق این نوع پروژه‌ها باعث شده که این سیاست‌ها در راهبردهای مدیریت منابع آب به‌عنوان آخرین دستاویزها مورد استفاده قرار گیرد.

در کشور تعداد ۱۹ پروژه درجه یک (اصلی) انتقال آب اجرا شده یا درحال اجرا و مطالعه است که مجموعاً ۴۵۹۳ میلیون مترمکعب آب را منتقل خواهند کرد. تقریباً تمامی این پروژه‌ها از مبدأ مناطق کوهستانی و پرآب زاگرس و البرز به مقصد فلات مرکزی ایران است که منطقه‌ای خشک کم آب می‌باشد.

بارزترین آثار طرح‌های انتقال بین حوزه‌های کشور در حوزه کارون دیده شده است، به‌طوری که انتقال‌های متعدد غیراصولی آب از این حوزه موجب شد آورد سالیانه کارون کاهش یابد.

تحلیل‌های کارشناسی نشان می‌دهد که فقدان نگرش زیست‌بومی و حوزه‌ای در برنامه‌های مدیریت منابع آب موجب شده که برداشت آب در بالادست حوضه‌ها می‌تواند باعث اخلاص در زیست‌بوم رودخانه کارون (به‌علت تغییر در حجم، دما و شوری آب) گردد.

در اغلب پروژه‌های انتقال آب، تونل‌ها و کانال‌های حفر شده در طول مسیر بسیاری از سفره‌های آب زیرزمینی را تخریب کرده‌اند و آبدهی آنها را کاهش می‌دهند.

نکته مهم در حوزه مقصد پروژه‌های انتقال آب این است که براساس اصول آمایش سرزمین و توسعه پایدار، ظرفیت برد و توان طبیعی سرزمین مهمترین پارامتر محدودکننده و جهت‌دهنده توسعه در مناطق مختلف به حساب می‌آید. بنابراین در مناطق خشک نه تنها کمبود بارش، بلکه شدت تبخیر، خاک نارس و اغلب شور عوامل محدودکننده اصلی هستند و این ساده‌انگاری است که صرفاً با تأمین آب در این مناطق، ظرفیت برد را افزایش داد.

البته این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که بیش از ۹۰ درصد آب‌های مهار شده در کشور صرف کشاورزی می‌شود که متأسفانه بهره‌وری مناسبی نداشته و بخش چشمگیری از آب‌های ارزشمند مهار شده در فرآیندهای مختلف کشاورزی نظیر نوع و نحوه آبیاری، الگوی کشت، وضعیت انبارداری و بازاریابی و انتخاب واریته‌های مورد استفاده و... هدر می‌رود. بنابه اظهار کارشناسان میزان بهره‌وری آب در بخش کشاورزی در ایران حدود ۳۰ درصد است که اگر حتی این عدد را بدبینانه نیز در نظر بگیریم، باز از متوسط جهانی یعنی حدود ۵۰ درصد فاصله زیادی داریم و این درحالی است که ایران یکی از مهمترین قطب‌های کشاورزی دنیا به حساب می‌آید.

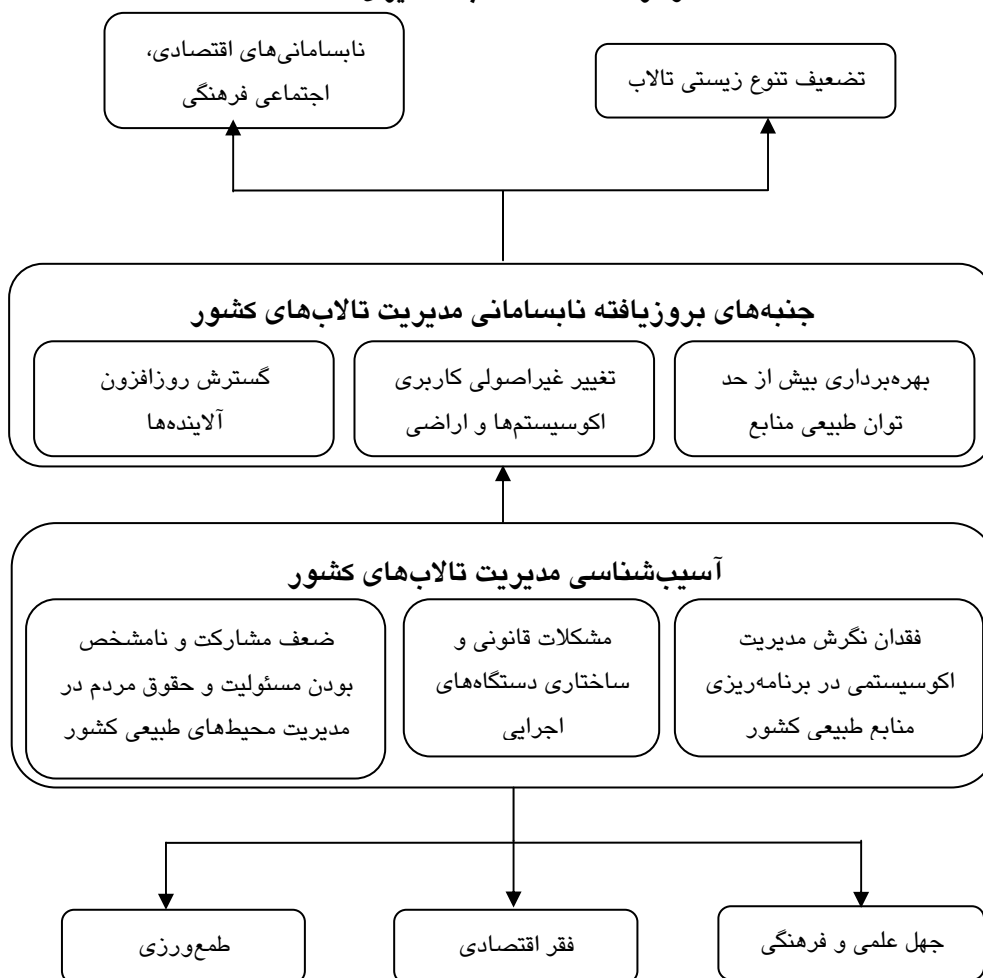
درحال حاضر اصلی‌ترین رقیب تالاب‌ها برای استفاده از آب‌های سطحی و زیرزمینی بخش کشاورزی است، به‌طوری که در دشت‌های حاشیه‌ای اغلب تالاب‌ها افت آب زیرزمینی وجود داشته و تالاب‌ها را با چالش جدی کمبود آب مواجه می‌سازند. برای مثال ۷۰ درصد دشت‌های دریاچه ارومیه از نظر برداشت آب زیرزمینی بیلان منفی داشته و برای برداشت بیش از این ممنوعه اعلام شده‌اند. همه حوزه‌های اصلی با بیلان منفی مواجه بوده و مجموعاً نزدیک به ۷ میلیارد مترمکعب کسری را نشان

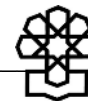
می‌دهند. در این میان شدت بحران در حوزه دریاچه ارومیه بیش از سایر حوزه‌ها بوده و به تنهایی نزدیک به نیمی از کسری مخزن آب‌های زیرزمینی را به خود اختصاص داده است.

عوامل مدیریتی تالاب‌ها

با توجه به عوامل پیش‌گفته در این فصل، چنین می‌توان نتیجه گرفت که مدیریت تالاب‌ها با پیچیدگی مضاعفی مواجه است. برای دستیابی به نقاط قوت و ضعف مدیریت تالاب‌ها در کشور ابتدا لازم است مشکلات و موانع موجود را که در بخش‌های قبلی نیز به تفصیل به آنها پرداخته شده است جمع‌بندی و تحلیل نمود. نمودار ۱ مشکلات مدیریت تالاب‌های کشور را برسان یک درخت نشان می‌دهد. در این درخت ریشه مشکلات، فقر اقتصادی، جهل علمی و فرهنگی و طمع‌ورزی تشخیص داده شده و محصول نهایی آن نه تنها تضعیف تنوع‌زیستی تالاب‌های کشور، بلکه نابسامانی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوده است.

نمودار ۱. مشکلات تالاب‌های ایران

در مقیاس و معیارهای مدیریتی شاید بتوان محورهای زیر را به‌عنوان موانع عمده تضعیف‌کننده مدیریت خردمندان تالاب‌ها برشمرد:

- مشکلات ناشی از ضعف قوانین و مقررات حمایتی که اغلب از بهنگام نبودن قوانین با توجه به جایگزینی رویکردهای نوین به‌جای روش‌های سنتی مدیریتی بروز می‌کند،
- وجود قوانین و مقررات موازی که همزمان تعاریف موازی و گاهاً متناقض از یک موضوع تالابی و یا اعطای مسئولیت‌های موازی برای یک موضوع خاص به دستگاه‌های مختلف ارائه می‌دهد،
- وجود ساختارهای متعدد و ناهماهنگ تصمیم‌گیر در دستگاه‌های دولتی و سایر ارگان‌ها،
- اجرای تصمیمات خارج از برنامه و بدون ارزیابی کامل پیامدهای آن،
- فقدان سازوکار اخذ نظر مشارکتی مردم و به‌ویژه ذینفعان تالاب در زمان تنظیم مقررات و اجرای برنامه‌ها و پروژه‌ها،
- فقدان سازوکارهای مناسب سنجش ارزش اقتصادی منابع زیست‌بوم به‌ویژه در هنگام تنظیم بیان اقتصادی پروژه‌های توسعه،
- کمبود تخصص‌های مورد نیاز تالاب‌ها در میان مدیران و کارشناسان و سایر تصمیم‌گیران،
- وجود ساختارهای سازمانی ناکافی و ناکارآمد مسئول در زمینه تالاب‌ها،
- کمبود ارتباط روشمند با سازمان‌های تخصصی بین‌المللی،
- ناکارآمدی سیستم پشتیبانی مالی پروژه‌های تالابی و کمبود منابع مالی لازم،
- فقدان برنامه منسجم و بلندمدت و رویکرد به برنامه‌های کوتاه‌مدت و زودبازده،
- ناکارآمدی نظام‌های نظارتی و فقدان شاخص‌های معتبر ارزیابی میزان دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده،

بررسی سابقه اقدامات صورت گرفته توسط مجلس در خصوص احیای تالاب‌ها

تا به حال در مجلس شورای اسلامی، رایزنی در قالب کمیسیون‌های تخصصی، فراکسیون محیط زیست، سؤال از وزیر و مسئولین اجرایی و نطق‌های قبل از دستور صورت گرفته است که در راستای تلاش نمایندگان، طرح «انتقال آب برای نجات دریاچه ارومیه از خشک شدن» در مردادماه سال ۱۳۹۰ به شرح زیر تقدیم مجلس شد:

طرح انتقال آب برای نجات دریاچه ارومیه از خشک شدن

ماده واحده - وزارت نیرو موظف است طی سال ۱۳۹۰ حداقل یک میلیارد مترمکعب آب را برای صیانت از دریاچه ارومیه از راه‌های زیر فراهم آورد:

- انتقال آب به طریق پمپاژ از رودخانه سیلوه در پیرانشهر به دریاچه ارومیه،
- انتقال آب رودخانه ارس به دریاچه ارومیه از دو حوزه آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی،
- آبرگیری سدهای حوزه دریاچه ارومیه در استان‌های آذربایجان غربی و آذربایجان شرقی و کردستان به بعد از حل بحران دریاچه ارومیه موکول می‌شود،
- بار مالی ناشی از اجرای این قانون از محل‌های ذیل:

- مبلغ یک میلیارد دلار از محل جزء «ث» بند «۲» قانون بودجه سال ۱۳۹۰ کل کشور است.
- مبلغ نهصد و دو میلیارد و هفتصد میلیون (۹۰۲,۷۰۰,۰۰۰,۰۰۰) ریال از محل ردیف‌های ۴۰۲۰۱۴۷۰، ۴۰۲۰۱۴۴۵، ۴۰۲۰۴۰۲۹ و ۹۴ - ۵۵۰۰۰۰ تأمین می‌شود.

نتیجه کلی ارزیابی این طرح پیشنهادی توسط مرکز پژوهش‌های مجلس:

طرح فوق دارای توجیه فنی، اقتصادی و اجتماعی کافی نیست.^۱

در ادامه در پاییز سال ۱۳۹۰، پس از تشکیل کارگروه در مرکز پژوهش‌ها طرح پیشنهادی زیر با عنوان «مدیریت تالاب‌های کشور با تأکید بر دریاچه ارومیه» تهیه و جهت تصویب به مجلس ارائه شد که به دلیل نزدیکی به پایان کار دوره هشتم مجلس، مورد توجه کافی واقع نشد.

طرح پیشنهادی مدیریت تالاب‌های کشور با تأکید بر دریاچه ارومیه

ماده (۱)

در راستای حفاظت و بهره‌برداری معقول و پایدار و استقرار مدیریت زیست‌بومی در حوضه‌های تالابی کشور دولت مکلف است تا «راهبردها و برنامه عمل حفاظت از تالاب‌های کشور» را تا ۲ ماه از زمان لازم‌الاجرا شدن این قانون، تدوین و به اجرا گذارد.

ماده (۲)

سازمان حفاظت محیط زیست مکلف است تا پایان سال ۱۳۹۱ برنامه مدیریت زیست‌بومی کلیه تالاب‌ها دریاچه‌ها و رودخانه‌های دائمی با اهمیت کشور را با اولویت تالاب‌ها دریاچه‌ها و

۱. گزارش شماره ۱۱۰۵۱ مورخ مهرماه ۱۳۹۰، دفتر مطالعات زیربنایی با عنوان اظهارنظر کارشناسی در مورد طرح انتقال آب برای نجات دریاچه ارومیه از خشک شدن.

رودخانه‌های دائمی بحرانی فهرست پیوست ۱ این طرح و تالاب‌های ثبت شده در کنوانسیون رامسر تدوین و پس از آن به مورد اجرا بگذارد.

ماده (۳)

انجام هرگونه فعالیت اقتصادی در محدود تالاب‌ها و دریاچه‌های کشور از قبیل صید و صیادی شکار و چرای دام و یا فعالیت‌های گردشگری صرفاً در چارچوب برنامه جامع مدیریت زیست‌بومی تالاب‌ها و رعایت قوانین و مقررات مربوطه می‌باشد.

تبصره - منظور از تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌های بحرانی زیست‌بوم‌هایی است که سطح و میزان آب آنها از حداقل تراز زیست‌بومی و حقایق زیست‌محیطی تعیین شده توسط سازمان حفاظت محیط زیست پایین‌تر باشد.

ماده (۴)

سازمان حفاظت محیط زیست مکلف است حداکثر ظرف مدت سه ماه نسبت به تعیین و تأمین حقایق زیست‌محیطی تالاب‌های بحرانی موضوع پیوست ۱ از منابع آب حوضه‌های بالادست و دریاچه‌های پشت سدها اقدام نماید به نحوی که تالاب‌ها ارزش‌ها و کارکردهای طبیعی و اقتصادی - اجتماعی خود را حفظ نمایند.

تبصره «۱» - در مورد سایر تالاب‌ها دریاچه‌ها و رودخانه‌های دائمی کشور سازمان حفاظت محیط زیست موظف است طی مدت یکسال با همکاری وزارت نیرو نسبت به تعیین حقایق زیست‌محیطی تالاب‌ها در سال‌های نرمال و خشک اقدام نماید. پس از این دوره نیز سازمان حفاظت محیط زیست باید به صورت مستمر نسبت به تداوم این فرآیند و حسب نیاز بازنگری و تکمیل این حقایق اقدامات لازم را معمول کند.

تبصره «۲» - تا زمان تعیین حقایق زیست‌محیطی تالاب‌ها، مبنای تأمین نیاز آبی زیست‌محیطی تالاب‌ها در سال‌های خشکسالی حداقل ۱۰ و در سال‌های نرمال حداقل ۳۰ درصد منابع آبی حوضه‌های تالابی مورد عمل است.

تبصره «۳» - وزارت نیرو مکلف است در حوضه‌های تالابی تأمین حقایق زیست‌محیطی تالاب‌ها دریاچه‌ها و رودخانه‌های دائمی را بعد از تأمین آب شرب در اولویت برنامه‌ریزی منابع آب حوضه و سدها و سازه‌های آبی در نظر گرفته و اجرا نماید. در این راستا وزارت نیرو مکلف است حداکثر ظرف مدت ۶ ماه از لازم‌الاجرا شدن این قانون نسبت به تدوین برنامه جامع تأمین حقایق زیست‌محیطی تالاب‌های کشور با استفاده از روش‌هایی از قبیل افزایش بهره‌وری مصرف آب در

بخش کشاورزی، صنعت و شرب؛ کاهش تبخیر؛ انتقال آب از سایر حوضه‌های آبریز؛ استفاده از آب‌های نامتعارف؛ بستن چاه‌های غیرمجاز جلوگیری از بهره‌برداری بی‌رویه از آب‌های سطحی و زیرزمینی؛ باروری ابرها؛ تجدیدنظر در سدهای احداث شده یا درحال احداث و رهاسازی آب ذخیره شده پشت سدها و... اقدام نماید. همچنین وزارت نیرو مکلف است روش‌های فوق را براساس هزینه استحصال هر واحد آب در صورتی که از نظر فنی و زیست‌محیطی توجیه داشته باشد اولویت‌بندی و اجرا نماید.

تبصره «۴»- وزارت جهاد کشاورزی مکلف است تا پایان سال سوم برنامه پنجم توسعه نسبت به اصلاح الگوی کشت و روش‌های آبیاری در محدوده تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌های کشور به‌طوری که با میزان حقایق تجدیدنظر شده کشاورزی تعیین شده از سوی وزارت نیرو تطبیق داشته باشد اقدام نماید.

ماده (۵)

از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون ایجاد هرگونه تخصیص جدید آب (به غیر از آب شرب) در حوضه تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌هایی که دارای شرایط بحرانی می‌باشند ممنوع است.

ماده (۶)

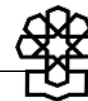
از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون احداث هرگونه سد و یا حفر هرگونه چاه جدید (بجز مواردی که برای تأمین آب شرب مورد نیاز است) در حوضه تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌های بحرانی ممنوع می‌باشد.

ماده (۷)

هرگونه دخل و تصرف در بستر و حریم تالاب‌ها و دریاچه‌های کشور به‌منظور کاهش سطح و یا ساحل‌سازی و گوره‌بندی با هر هدفی و از طرف هر نهاد یا سازمانی بدون اخذ مجوز رسمی و کتبی از سازمان حفاظت محیط زیست کشور و رعایت قوانین و مقررات مربوطه ممنوع می‌باشد.

ماده (۸)

هرگونه دخل و تصرف در بستر و حریم رودخانه‌ها و مسیل‌های کشور با هر هدفی و از طرف هر نهاد یا سازمانی بدون اخذ مجوز رسمی و کتبی از وزارت نیرو و رعایت قوانین و مقررات مربوطه ممنوع می‌باشد.

ماده (۹)

وزارت نیرو مکلف است سند راهبردی مدیریت منابع آب را در حوضه هریک از تالابها، دریاچهها و رودخانههای کشور تا پایان سال ۱۳۹۰ تهیه و به تصویب شورای عالی آب کشور برساند.

ماده (۱۰)

در راستای تأمین حداقل حبابه زیست‌محیطی تالابهای کشور دولت مکلف است در سالهای خشکسالی و کم‌آبی نسبت به جبران خسارت ناشی از عدم تخصیص حبابه بهره‌برداران اقدام نمایند.

ماده (۱۱)

دولت مکلف است سهم سازمان حفاظت محیط زیست از اعتبارات قانونی که هر ساله در جهت مقابله با بحران‌های طبیعی و یا خشکسالی در بودجه سالیانه دیده می‌شود (ماده ۱۰) قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت مصوب ۱۳۸۰) متناسب با خسارات زیست‌محیطی وارده مشخص و پرداخت نماید تا صرفاً در راستای تأمین آب و کاهش خسارت‌های زیست‌محیطی این مناطق لحاظ گردد.

ماده (۱۲)

دولت مکلف است نسبت به تخصیص ۱۰۰ درصد اعتبارات طرح‌های منابع آب، کشاورزی و محیط‌زیست که برای تعدیل شرایط بحرانی تالابها و دریاچهها و رودخانههای بحرانی ضروری می‌باشد اقدام نمایند.

ماده (۱۳)

سازمان حفاظت محیط زیست مکلف است تا پایان سال ۱۳۹۱ برنامه جامع پایش و کنترل آلودگی‌های منابع آبی حوضه‌های تالابی تدوین و پس از تصویب هیئت وزیران به مورد اجرا بگذارد.

ماده (۱۴)

با توجه به شرایط حاد دریاچه ارومیه و اهمیت آن، دولت مکلف است نسبت به اجرای برنامه مدیریت جامع حوضه آبخیز دریاچه ارومیه (برنامه پیوست ۲ این طرح) اقدام نماید. در این راستا اهم وظایف وزارتخانه‌های ذیربط به شرح ذیل تعیین می‌گردد:

الف) وزارت نیرو مکلف است به‌عنوان اقدام اضطراری در نیمه اول سال آبی ۱۳۹۰-۱۳۹۱ پس از هماهنگی لازم با سازمان حفاظت محیط زیست و وزارت جهاد کشاورزی و کنترل دقیق برداشت‌های غیرمجاز نسبت به رهاسازی ۲۰۰ میلیون مترمکعب از منابع آب‌های ذخیره شده پشت سدهای حوضه جهت جبران بخشی از کمبود آب دریاچه ارومیه اقدام نماید. در قالب اقدامات کوتاه‌مدت، وزارت نیرو موظف است نسبت به کنترل برداشت‌های غیرمجاز از آب‌های سطحی و زیرزمینی، لایروبی مصب رودخانه‌های منتهی به دریاچه ارومیه با رعایت الزامات زیست‌محیطی، اجرای طرح بارورسازی ابرها و اجرای آیین‌نامه مصرف بهینه آب کشاورزی و تحویل حجمی آب اقدام کند. در مقیاس میان‌مدت و بلندمدت نیز وزارت نیرو موظف است ضمن انجام مطالعات لازم و با در نظر گرفتن ملاحظات زیست‌محیطی نسبت به انجام انتقال آب بین حوضه‌ای از حوضه‌های مجاور اقدام نماید به‌گونه‌ای که در بلندمدت حداقل یک میلیارد مترمکعب منابع آبی جدید جهت تأمین حقایق زیست‌محیطی دریاچه ارومیه تأمین گردد. فهرست اهم اقدامات و جزئیات برنامه‌ای وزارت نیرو به شرح پیوست ۲ این طرح است.

ب) وزارت جهاد کشاورزی مکلف است در طول سال آبی ۱۳۹۰-۱۳۹۱ نسبت به اجرای روش‌های آبیاری نوین در سطح حوضه آبخیز دریاچه ارومیه اقدام نماید به‌گونه‌ای که در سال اول برنامه حداقل ۹۰ میلیون مترمکعب و طی یک دوره ۵ ساله حداقل ۳۵۲ میلیون مترمکعب از این طریق صرفه‌جویی و با هماهنگی وزارت نیرو و سازمان حفاظت محیط زیست جهت تأمین بخشی از نیاز آبی دریاچه ارومیه اختصاص یابد. این وزارتخانه به‌عنوان اقدامات میان‌مدت و بلندمدت موظف است نسبت به بهنگام نمودن سند ملی الگوی مصرف بهینه آب کشاورزی، توانمندسازی بهره‌برداران و تشکل‌های بهره‌برداری آب با توان منابع آبی حوضه اقدام نماید. فهرست اهم اقدامات و جزئیات برنامه‌ای وظایف وزارت جهاد کشاورزی به شرح پیوست ۴ این طرح است.

ج) سازمان حفاظت محیط‌زیست مکلف است جهت نظارت دقیق نحوه تأمین حقایق زیست‌محیطی دریاچه ارومیه تا پایان سال ۱۳۹۰ نسبت به استقرار سیستم پایش منابع آب ورودی و تراز آبی دریاچه ارومیه اقدام نماید. همچنین با توجه به تداوم شرایط خشکسالی، سازمان حفاظت محیط زیست موظف است تا پایان سال ۱۳۹۰ نسبت به تدوین برنامه جامع مدیریت خشکسالی دریاچه ارومیه اقدام نماید. فهرست اهم اقدامات و جزئیات برنامه‌های سازمان حفاظت محیط زیست به شرح پیوست ۵ این طرح است.

تبصره - کلیه منابع آب حاصل از اجرای این مصوبه (اعم از صرفه‌جویی، انتقال بین‌حوضه‌ای، بارورسازی ابرها و سایر اقدامات مرتبط) باید جهت تأمین حقابه زیست‌محیطی دریاچه ارومیه اختصاص یابد.

ماده (۱۵)

منابع مورد نیاز برای اجرای این مصوبه در سال ۱۳۹۰ توسط معاونت برنامه‌ریزی و نظارت راهبردی ریاست‌جمهوری تأمین و پرداخت خواهد شد.

ماده (۱۶)

دولت مکلف است منابع مالی مورد نیاز اجرای این قانون را در بودجه‌های سنواتی دستگاه‌های ذیربط پیش‌بینی و در قالب لوایح بودجه سالیانه جهت تصویب و اجرا به مجلس ارائه نماید به‌طوری که کلیه تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌های بحرانی در پایان برنامه پنجم از شرایط بحران خارج شده و از وقوع بحران در سایر مناطق نیز پیشگیری گردد.

ماده (۱۷)

جهت تقویت انگیزه و مشارکت مردم و علاقمندان به محیط زیست نسبت به بازخرید اوراق مشارکت طرح‌های منابع آب و خاک توسط بانک‌های عامل با سود روز شمار اقدام نماید.

ماده (۱۸)

تأمین تسهیلات لازم ریالی و ارزی با حداقل سود و کارمزد توسط بانک کشاورزی و صندوق حمایت از توسعه کشاورزی از محل ۱۰ درصد منابع صندوق توسعه ملی که در اختیار آنها قرار می‌گیرد.

ماده (۱۹)

دولت مکلف است در محدوده مناطق تالاب‌ها دریاچه‌ها و رودخانه‌های بحرانی با بیمه خشکسالی (کاهش آورد رودخانه و یا کاهش نزولات آسمانی از حدی که کمتر از آن خشکسالی محسوب می‌گردد) نسبت به پرداخت خسارت کشاورزان از طریق صندوق بیمه محصولات کشاورزی و یا سایر شرکت‌ها و صندوق‌های بیمه‌ای اقدام نموده و درخصوص تخصیص آب در دسترس به محیط زیست (تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌ها) اقدام نماید.

ماده (۲۰)

دولت موظف است گزارش عملکرد خود را درخصوص اجرای این مصوبه و وضعیت تالاب‌های کشور به صورت سالیانه تنظیم و به مجلس شورای اسلامی ارائه کند. این قانون در قالب ۲۰ ماده و ۶ تبصره به مجلس شورای اسلامی تقدیم شد که فرصت طرح و تصویب آن فراهم نشد.

اظهار نظر کارشناسی درخصوص طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور

در آبان‌ماه سال ۱۳۹۱ این بار نمایندگان مجلس طرح «نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور» را با قید دو فوریت به شرح زیر در صحن علنی مجلس مطرح کردند که فقط یک فوریت آن به تصویب رسید:

طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور

ماده واحده- دولت مکلف است حداکثر به مدت ۳ ماه فهرست تالاب‌ها و دریاچه‌های نیازمند حمایت را تهیه و عملیات اجرایی حمایت‌های خود را حداکثر ظرف ۳ سال به نتیجه برساند و در این جهت با به‌کارگیری همه امکانات مهندسی و عملیاتی خود بر پایه نظریات کارشناسان مجرب داخلی و تجارب سازمان‌ها و کشورهای مشابه که بحران‌های مشابه را تجربه کرده‌اند اقدام کند.

تبصره «۱»- منابع مورد نیاز این قانون در سال جاری از محل ردیف‌های مصوب بند «ش» ماده (۲۲۴) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه و ماده (۱۲) قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران تأمین می‌شود. بدیهی است این پیش‌بینی در بودجه سنوات آتی تا احیا و نجات تالاب‌ها و دریاچه‌ها و برطرف شدن تهدیدات آسیب رساندن به دریاچه‌ها و تالاب‌ها استمرار خواهد یافت.

تبصره «۲»- تأمین حبابه زیست‌محیطی آزاد توسط سازمان حفاظت محیط زیست.

تبصره «۳»- احیای فضای سبز پیرامون آنها توسط وزات جهاد کشاورزی.

تبصره «۴»- تثبیت خاک و شنزارهای اطراف تالاب‌ها و دریاچه‌ها.

تبصره «۵»- جلوگیری از برداشت صنعتی و معدن تالاب‌ها و دریاچه‌ها.

تبصره «۶»- تثبیت کلیه تالاب‌ها و دریاچه‌های ایران در فهرست کنوانسیون بین‌المللی رامسر.

ارزیابی کلی طرح

دو اشکال عمده به طرح پیشنهادی وارد است که عبارتند از:

۱. تهیه برنامه اجرایی برای حفاظت و احیای تالاب‌ها که در ماده واحده طرح آمده است به نوعی پیشنهاد طرح تملک دارایی‌های سرمایه‌ای و بودجه‌نویسی است و از آنجا که پیشنهاد این‌گونه طرح‌ها در صلاحیت دولت است، با اصل پنجاه و دوم قانون اساسی مغایر است.

۲. اعتبارات مربوط به ردیف‌های بند «ش» ماده (۲۲۴) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه کشور (که در واقع موضوع ماده (۱۰) قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت است) حوادث غیرمترقبه هستند و ارتباطی به طرح‌ها و ویژگی‌های مشخص مانند آنچه در طرح پیشنهاد شده ندارد، ضمن آنکه این اعتبارات از محل صرفه‌جویی در اعتبارات ردیف‌های بودجه‌ای در طول سال تأمین می‌شود. از این رو طرح پیشنهادی نمایندگان (دو بخش انتهایی تبصره «۱») و پیشنهاد کارگروه مرکز پژوهش‌ها) دارای بار مالی است و محل تأمین آن نیز مشخص نیست، لذا با اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی مغایر است.

با توجه به اینکه نمایندگان محترم می‌توانند این دو اشکال را به نحوی که خود صلاح می‌دانند مرتفع سازند، کلیات این طرح پس از انجام این کار مورد تأیید خواهد بود و طرح در آن صورت در جهت تحقق اهداف نمایندگان محترم، گاهی مؤثر و مفید می‌تواند باشد. در این راستا، پیشنهادات و اصلاحات ذیل که نتیجه تلاش کارگروه تشکیل شده در این خصوص می‌باشد، جهت ارائه به مجلس تقدیم می‌شود.

جدول ۳. اظهار نظر کارشناسی در مورد طرح احیای دریاچه‌ها و تالاب‌های کشور

توضیحات	پیشنهاد کارگروه مرکز پژوهش‌ها	طرح نمایندگان مجلس
<p>ماده واحده - دولت مکلف است حداکثر به مدت ۳ ماه فهرست تالاب‌ها و دریاچه‌های نیازمند حمایت را تهیه و عملیات اجرایی حمایت‌های خود را حداکثر ظرف ۳ سال به نتیجه برساند و در این جهت با به‌کارگیری همه امکانات مهندسی و عملیاتی خود بر پایه نظریات کارشناسان مجرب داخلی و تجربیات سازمان‌ها و کشورهای که بحران‌های مشابه را تجربه کرده‌اند اقدام کند</p> <p>ماده واحده - دولت مکلف است حداکثر ظرف ۳ ماه از تاریخ لازم‌الاجرا این قانون، ضمن تدوین سند ملی «راهبردها و برنامه عمل حفاظت تالاب‌های کشور»، فهرست تالاب‌ها و دریاچه‌های نیازمند حمایت (بحرانی، حساس و شکننده) را تهیه و برنامه اجرایی خود را متناسب با شدت و درجه تخریب و وسعت تالاب‌ها ضمن رعایت تبصره‌های ذیل در اسرع وقت (حداکثر یک‌سال) عملیاتی کند</p> <p>در همین راستا با به‌کارگیری همه مطالعات و امکانات مهندسی و عملیاتی خود بر پایه نظریات کارشناسان مجرب داخلی و تجربیات سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای که بحران‌های مشابه را مدیریت کرده‌اند، اقدام کند</p> <p>تهیه برنامه اجرایی برای حفاظت و احیای تالاب‌ها که در طرح پیشنهاد شده به نوعی پیشنهاد طرح تملک دارایی‌های سرمایه‌ای است و از آنجا که پیشنهاد این‌گونه طرح‌ها در صلاحیت دولت است، با اصل پنجاه و دوم قانون اساسی مغایر است.</p> <p>- زمان ۳ سال برای به نتیجه رسیدن عملیات اجرایی دولت حذف گردید</p> <p>- در این راستا، تدوین سند ملی راهبردها و برنامه عمل حفاظت تالاب‌های کشور اضافه گردید</p> <p>- محدودیت زمانی یک‌ساله برای تهیه برنامه‌های اجرایی تعیین گردید</p>	<p>ماده واحده - دولت مکلف است حداکثر به مدت ۳ ماه فهرست تالاب‌ها و دریاچه‌های نیازمند حمایت را تهیه و عملیات اجرایی حمایت‌های خود را حداکثر ظرف ۳ سال به نتیجه برساند و در این جهت با به‌کارگیری همه امکانات مهندسی و عملیاتی خود بر پایه نظریات کارشناسان مجرب داخلی و تجربیات سازمان‌ها و کشورهای که بحران‌های مشابه را تجربه کرده‌اند اقدام کند</p> <p>ماده واحده - دولت مکلف است حداکثر ظرف ۳ ماه از تاریخ لازم‌الاجرا این قانون، ضمن تدوین سند ملی «راهبردها و برنامه عمل حفاظت تالاب‌های کشور»، فهرست تالاب‌ها و دریاچه‌های نیازمند حمایت (بحرانی، حساس و شکننده) را تهیه و برنامه اجرایی خود را متناسب با شدت و درجه تخریب و وسعت تالاب‌ها ضمن رعایت تبصره‌های ذیل در اسرع وقت (حداکثر یک‌سال) عملیاتی کند</p> <p>در همین راستا با به‌کارگیری همه مطالعات و امکانات مهندسی و عملیاتی خود بر پایه نظریات کارشناسان مجرب داخلی و تجربیات سازمان‌های بین‌المللی و کشورهای که بحران‌های مشابه را مدیریت کرده‌اند، اقدام کند</p>	<p>تبصره «۱» - منابع مورد نیاز این قانون در سال جاری از محل ردیف‌های مصوب بند «ش» ماده (۲۲۴) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه و ماده (۱۲) قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران تأمین می‌شود. بدیهی است این پیش‌بینی در بودجه سنوات آتی تا احیا و نجات تالاب‌ها و دریاچه‌ها و برطرف شدن تهدیدات آسیب رساندن به دریاچه‌ها و تالاب‌ها استمرار خواهد یافت</p> <p>تبصره «۲» - تأمین حقابه زیست‌محیطی آزاد توسط سازمان حفاظت محیط زیست</p>
<p>تبصره «۱» - منابع مورد نیاز این قانون در سال جاری از محل ردیف‌های مصوب بند «ش» ماده (۲۲۴) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه و ماده (۱۲) قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران تأمین می‌شود. بدیهی است این پیش‌بینی در بودجه سنوات آتی تا احیا و نجات تالاب‌ها و دریاچه‌ها و برطرف شدن تهدیدات آسیب رساندن به دریاچه‌ها و تالاب‌ها استمرار خواهد یافت</p> <p>تبصره «۲» - تأمین حقابه زیست‌محیطی آزاد توسط سازمان حفاظت محیط زیست</p>	<p>تبصره «۱» - اجرای این قانون منوط به تأمین بار مالی در بودجه‌های سنواتی دستگاه‌های ذیربط در قالب لوایح بودجه سالیانه می‌باشد به طوری که کلیه تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌های بحرانی در کوتاه‌ترین حالت ممکن به شرایط عادی برگردد و از وقوع بحران در سایر مناطق نیز پیشگیری گردد. منابع مورد نیاز این قانون در سال جاری نیز به صورت اضطراری و از محل ردیف‌های مصوب بند «ش» ماده (۲۲۴) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران و ماده (۱۲) قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران به صورت اولویت دار تأمین می‌شود</p> <p>تبصره «۲» - تعیین حقابه زیست‌محیطی تالاب‌ها و دریاچه‌ها به عهده سازمان حفاظت محیط زیست با همکاری وزارت نیرو است و تأمین حقابه</p>	<p>تبصره «۱» - منابع مورد نیاز این قانون در سال جاری از محل ردیف‌های مصوب بند «ش» ماده (۲۲۴) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه و ماده (۱۲) قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران تأمین می‌شود. بدیهی است این پیش‌بینی در بودجه سنوات آتی تا احیا و نجات تالاب‌ها و دریاچه‌ها و برطرف شدن تهدیدات آسیب رساندن به دریاچه‌ها و تالاب‌ها استمرار خواهد یافت</p> <p>تبصره «۲» - تأمین حقابه زیست‌محیطی آزاد توسط سازمان حفاظت محیط زیست</p>
<p>به نظر می‌رسد که نزدیک ترین منابع مالی مرتبط با این طرح در این تبصره لحاظ شده است. لکن، هر دو منبع پیشنهادی مربوط به حوادث غیرمترقبه هستند و ارتباطی به برنامه‌ها و طرح‌های پیش‌بینی شده در طرح نمایندگان ندارد. بنابراین از آنجا که طرح دارای بار مالی و محل تأمین آن نامشخص است (در واقع اعتبار پیش‌بینی شده منابع آزاد و مرتبط با موضوع طرح نیست) و مغایر با اصل هفتاد و پنجم قانون اساسی است</p> <p>- مغایرت قانونی این تبصره با قانون توزیع عادلانه آب برطرف شد</p> <p>- زمانبندی اجرایی تبصره تعیین شد</p>	<p>به نظر می‌رسد که نزدیک ترین منابع مالی در بودجه‌های سنواتی دستگاه‌های ذیربط در قالب لوایح بودجه سالیانه می‌باشد به طوری که کلیه تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌های بحرانی در کوتاه‌ترین حالت ممکن به شرایط عادی برگردد و از وقوع بحران در سایر مناطق نیز پیشگیری گردد. منابع مورد نیاز این قانون در سال جاری نیز به صورت اضطراری و از محل ردیف‌های مصوب بند «ش» ماده (۲۲۴) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران و ماده (۱۲) قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران به صورت اولویت دار تأمین می‌شود</p> <p>تبصره «۲» - تعیین حقابه زیست‌محیطی تالاب‌ها و دریاچه‌ها به عهده سازمان حفاظت محیط زیست با همکاری وزارت نیرو است و تأمین حقابه</p>	<p>تبصره «۱» - منابع مورد نیاز این قانون در سال جاری از محل ردیف‌های مصوب بند «ش» ماده (۲۲۴) قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه و ماده (۱۲) قانون تشکیل سازمان مدیریت بحران تأمین می‌شود. بدیهی است این پیش‌بینی در بودجه سنوات آتی تا احیا و نجات تالاب‌ها و دریاچه‌ها و برطرف شدن تهدیدات آسیب رساندن به دریاچه‌ها و تالاب‌ها استمرار خواهد یافت</p> <p>تبصره «۲» - تأمین حقابه زیست‌محیطی آزاد توسط سازمان حفاظت محیط زیست</p>

توضیحات	پیشنهاد کارگروه مرکز پژوهش‌ها	طرح نمایندگان مجلس
	یادشده به‌عهده وزارت نیرو و با نظارت سازمان حفاظت محیط زیست است. تعیین حقایقه‌های زیست‌محیطی کلیه تالاب‌ها باید حداکثر ظرف مدت ۶ ماه انجام و در برنامه‌ریزی‌های کلان آب کشور لحاظ شود. در راستای تأمین حداقل حقایقه زیست‌محیطی تالاب‌های کشور دولت مکلف است در سال‌های خشکسالی و کم‌آبی نسبت به جبران خسارت ناشی از جایگزینی تخصیص حقایقه بهره‌برداران بخش کشاورزی به تالاب‌ها اقدام کند	
این تبصره از جهت زمانبندی، نوع اقدامات و همچنین هماهنگی با سایر دستگاه‌های اجرایی اصلاح و تکمیل شد	تبصره «۳»- از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون، هرگونه توسعه سطح زیرکشت آبی، در حوضه تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌هایی که دارای شرایط بحرانی می‌باشند ممنوع است. همچنین، وزارت جهاد کشاورزی مکلف است تا پایان سال سوم برنامه پنجم توسعه، برنامه اجرایی خود در راستای توسعه پایدار کشاورزی، از طریق اصلاح الگوی کشت و روش‌های آبیاری در محدوده تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌های کشور به‌طوری که با میزان حقایقه تعیین شده از سوی سازمان حفاظت محیط زیست و وزارت نیرو تطبیق داشته باشد، اقدام کند	تبصره «۳»- احیای فضای سبز پیرامون آنها توسط وزات جهاد کشاورزی
	حذف	تبصره «۴»- تثبیت خاک و شنزارهای اطراف تالاب‌ها و دریاچه‌ها
	حذف	تبصره «۵»- جلوگیری از برداشت صنعتی و معدن تالاب‌ها و دریاچه‌ها
تبصره جدید پیشنهاد گردید	تبصره «۴»- از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون ایجاد هرگونه تخصیص جدید آب (به غیر از آب شرب) در حوضه تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌هایی که دارای شرایط بحرانی می‌باشند و همچنین احداث هرگونه سد و یا حفر هرگونه چاه جدید (بجز مواردی که برای تأمین آب شرب مورد نیاز است) در	

توضیحات	پیشنهاد کارگروه مرکز پژوهش‌ها	طرح نمایندگان مجلس
	حوضه تالاب‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌های بحرانی نیز ممنوع می‌باشد	
شرایط پیوستن یک تالاب به کنوانسیون بین‌المللی در تبصره لحاظ گردید	تبصره «۵»- ثبت کلیه تالاب‌ها و دریاچه‌های با اهمیت و واجد شرایط ایران در فهرست کنوانسیون بین‌المللی رامسر	تبصره «۶»- تثبیت کلیه تالاب‌ها و دریاچه‌های ایران در فهرست کنوانسیون بین‌المللی رامسر
تبصره جدید پیشنهاد گردید. لازم است به این منظور کارگروهی متشکل از ارگان‌های ذیربط تشکیل شده و مشخص شود که مسئولیت این کارگروه با چه ارگانی است تا مسئولیت ارائه گزارش نیز مشخص گردد که با چه ارگانی خواهد بود	تبصره «۶»- دولت موظف است گزارش عملکرد خود را درخصوص اجرا این مصوبه و وضعیت تالاب‌ها و دریاچه‌های کشور به صورت سالانه تنظیم و به مجلس شورای اسلامی ارائه نماید	

جمع‌بندی کلی

با توجه به پیشینه بسیار غنی مذهبی و تاریخی کشور در همزیستی با طبیعت و سازگاری با محدودیت‌های اقلیمی و... مثل مدیریت منابع آب زیرزمینی و سطحی در مناطق خشک و استفاده از معماری سازگار با اقلیم و مهندسی پیشرفته در اجرای سازه‌های آبی و خصوصاً اعتقادات دینی بسیار غنی همه ادیان موجود در کشور در خصوص احترام به مظاهر خلقت،

وجود منابع نفت و گاز فراوان که می‌تواند جایگزین مناسبی برای سوخت چوب باشد و منابع مالی کافی جهت عملیات احیایی تالاب‌ها را در اختیار می‌گذارد،

وجود دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی متعدد در کشور که پشتوانه نرم‌افزاری لازم برای استقرار رویکردهای جدید و دانش محور را فراهم می‌کند،

- عضویت کشور در سازمان‌های تخصصی بین‌المللی مرتبط با تالاب به‌ویژه کنوانسیون

رامسر،

حساسیت زیاد نسبت به حفظ تالاب‌ها در بین مردم به‌ویژه سازمان‌های مردم نهاد محیط‌زیستی و پیگیری جدی مسائل تالاب‌های کشور توسط ائتلاف مختلف مردم، مهمترین اقدام در مدیریت تالاب‌ها، تغییر رویکرد مدیریت تالاب‌ها از حفاظت سنتی و بخشی‌نگری به رویکردهای جامع است که ضمن به رسمیت شناختن بهره‌برداری خردمندانه حفاظت تالاب‌ها را در سطح حوضه آبخیز مد نظر قرار می‌دهد. مدیریت زیست‌بومی که از جدیدترین رویکردهای حفاظتی در سطح بین‌المللی می‌باشد، با نگرش به مدیریت یکپارچه و حوضه‌ای برای نخستین بار در بند «الف» ماده (۶۷) قانون برنامه چهارم توسعه به تصویب رسید. بدیهی است که پیاده‌سازی رویکرد مدیریت زیست‌بومی به دلیل ابعاد حوضه‌ای و ماهیت یکپارچه و فرابخشی بودن، نیازمند همکاری کلیه مراجع ذیربط در سطح حوضه آبخیز و سطح ملی می‌باشد. حفاظت و مدیریت پایدار تالاب‌ها تغییر رویکرد ذینفعان آب کشور از روش‌های سنتی، کم‌بازده و یک‌سویه به سیستم جامع مدیریت منابع آب، مشارکت و مسئولیت‌پذیری همه ذینفعان و روش‌های پربازده در راستای پیاده‌سازی رویکرد مدیریت زیست‌بومی در تالاب‌های کشور را طلب می‌کند.

با در نظر گرفتن مباحث فوق از مجموع یافته‌ها، عمده‌ترین تهدیدات تالاب‌ها در حال حاضر

عبارتند از:

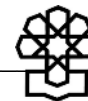
تهدیدها

۱. کاهش آب ورودی به تالاب‌ها از منابع آب بالادست (عدم تأمین حبابه زیست‌محیطی تالاب‌ها)

۲. اجرای طرح‌های توسعه‌ای و زیربنایی بزرگ مثل راهسازی، پتروشیمی، پالایشگاه، خطوط انتقال نیرو و...
 ۳. ورود انواع آلاینده‌ای بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی گسیل شده از مزارع کشاورزی، شهرها و آبادی‌ها و صنایع
 ۴. رسوبات ناشی از فرسایش خاک بالادست
 ۵. تغییر کاربری اراضی تالابی برای امور کشاورزی و غیره
 ۶. شکار و صید غیرمجاز و بی‌رویه و برداشت علوفه و سایر محصولات تالابی، بیش از حد توان تجدیدپذیری تالاب
 ۷. پدیده تغییر اقلیم و تشدید شدن خشکسالی‌ها
- تأثیر عوامل ذکر شده بر تالاب‌های کشور باعث شده تا این اکوسیستم‌های با ارزش نه تنها کمک حال ما برای تعدیل پدیده گرد و غبار نباشد، بلکه بسترهای خشک شده تالاب‌ها خود تبدیل به تهدیدی با منشأ انتشار ریزگردها باشد.
- علیرغم اقدامات انجام شده متأسفانه برخی محدودیت‌ها و مشکلات در فرآیند بهبود شرایط تالاب‌های کشور وجود دارد که بالطبع نیازمند برنامه‌ریزی، هماهنگی و حمایت‌های بیشتری است این محدودیت‌ها و مشکلات عبارتند از:

محدودیت‌ها و مشکلات

- فقدان استراتژی مناسب توسعه منطقه‌ای و ناحیه‌ای و تمرکز بیش از حد بر استفاده از منابع پایه آب و خاک و توسعه کمی کشاورزی و بی‌توجهی به سایر ظرفیت‌های توسعه‌ای بالقوه منطقه با در نظر گرفتن مزیت‌های نسبی منطقه‌ای از قبیل توسعه صنایع تبدیلی کشاورزی، گردشگری طبیعی و سایر فعالیت‌های صنعتی و خدماتی کم‌آب‌بر برای تأمین اشتغال پایدار و کاهش فشار بر منابع طبیعی،
- فقدان پشتوانه قانونی لازم برای برنامه‌ریزی و تخصیص حقا به زیست‌محیطی تالاب‌های کشور،
- یکی از اساسی‌ترین مشکلات موجود، محدودیت منابع آب در حوضه‌های تالابی و در نظر نگرفتن این واقعیت در مجموعه‌های برنامه‌ریزی و اجرایی کشور،
- پشتوانه‌های نظارتی لازم برای اعمال برنامه‌ریزی‌ها و کنترل‌های لازم در بهره‌برداری از منابع آبی حوضه در حال حاضر ناکافی است. در حال حاضر با توجه به نقش وزارت نیرو در کنترل برداشت‌های غیرمجاز از آب‌های سطحی و زیرزمینی متأسفانه این امر معمولاً با مقاومت‌های بهره‌برداران غیرمجاز روبرو می‌شود. در این راستا برخی قوانین نیز مانند قانون اعطای مجوز به

چاه‌های غیرمجاز حفر شده قبل از سال ۱۳۸۵ نیز محدودیت‌هایی را در این خصوص ایجاد کرده و مفری برای متخلفین ایجاد کرده است.

جمع‌بندی طرح پیشنهادی نمایندگان

طرح پیشنهادی نمایندگان محترم مجلس شورای اسلامی علیرغم نکات مثبت جدی جامعیت کافی را ندارد و لازم است به پیشنهاد کارگروه مرکز پژوهش‌ها در دوره هشتم مجلس توجه شود و در قالب یک برنامه بلندمدت ارائه شود. با این حال، طرح فعلی پس از مرتفع ساختن ایرادهای ذکر شده در متن گزارش (مغایرت با اصول پنجاه و دوم و هفتاد و پنجم قانون اساسی) می‌تواند به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های مهم از برنامه جامع مذکور قرار گیرد. در این راستا، ضمن تعدیل و اصلاح بخش‌هایی از طرح، پیشنهادهای جدیدی نیز در جهت تحقق اهداف طرح ارائه شد.

منابع و مأخذ

۱. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس، اظهارنظر کارشناسی درباره: طرح انتقال آب برای نجات دریاچه ارومیه از خشک شدن، مهرماه ۱۳۹۰.
۲. گزارش کارگروه مرکز پژوهش‌های مجلس، طرح پیشنهادی مدیریت تالاب‌های کشور با تأکید بر دریاچه ارومیه، آبان‌ماه ۱۳۹۰.
۳. گزارش سازمان محیط زیست کشور، معرفی تالاب‌های ایران، تابستان‌ماه ۱۳۹۱.
۴. گزارش وزارت نیرو درخصوص احیای تالاب‌ها و دریاچه‌های بحرانی کشور، آبان‌ماه ۱۳۹۱.

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۲۷۱۸

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: اظهار نظر کارشناسی درباره: «طرح نجات و احیای دریاچه‌ها و تالابهای کشور»

نام دفتر: مطالعات زیربنایی (گروه آب و محیط زیست)

مدیر مطالعه: جمال محمدولی سامانی

تهیه و تدوین کنندگان: علی مریدنژاد، مهدی مظاهری

ناظران علمی: محسن صمدی، حسن صفایی

متقاضی: کمیسیون کشاورزی، آب و منابع طبیعی

همکاران: محمدتقی فیاضی (دفتر برنامه و بودجه)، سیدمجتبی حسینی‌پور (دفتر حقوقی)

ویراستار ادبی: فرزاد جعفری

واژه‌های کلیدی:

۱. تالاب‌های ایران

۲. دریاچه‌های ایران

۳. احیا و نجات

۴. کنوانسیون رامسر

۵. طرح پیشنهادی نمایندگان

تاریخ شروع مطالعه: ۱۳۹۱/۹/۲۱

تاریخ خاتمه مطالعه: ۱۳۹۱/۱۰/۴

تاریخ انتشار: ۱۳۹۱/۱۰/۵